

**“NIZOMIY VA NAVOIYNING
ADABIY MEROSI:
BADIY TIMSOL VA INSON
FALSAFASI UYG‘UNLIGI”
MAVZUSIDAGI
XALQARO
ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
MATERIALLARI**

Qo‘qon - 2026

UDK: 159.922+159.938.362

KBK: 87.52

©Qo‘qon universiteti, 2026; ©«SCIENCE PRINT» MCHJ», 2026.
“Nizomiy va Navoiyning adabiy merosi: badiiy timsol va inson falsafasi uyg‘unligi” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – T.: «SCIENCE PRINT» MCHJ», – Toshkent, 2026, 497 b.

Qo‘qon universiteti direktori

G.E.Zaxidov tahriri ostida

Tahrir kengashi:

Almaz Ülvı Binnatova - filologiya fanlari doktori, professor

Boqijon To‘xliyev - Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Jabbor Eshonqulov - Filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Minhojiddin Mirzo – O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi raisining birinchi o‘rinbosari

Nurboy Jabborov – Filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Maqsud Asadov – Filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Olimjon Davlatov- Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, professor

Zeboxon Qobilova – Filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Saidbek Boltabayev – filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

Mazkur to‘plam 2026-yil 16-yanvardagi Qo‘qon universiteti Kengashi tomonidan ma‘ullangan va nashrga tavsiya etilgan. To‘plamga kiritilgan maqolalarning mazmuni, ilmiyligi hamda keltirilgan ma‘lumotlarning to‘g‘riligiga mualliflar mas‘uldir.

Konferensiya materiallarini nashrga tayyorlaganlar:

Sh.Jumanova, M.Imomaliyeva, N.Tursunova, H.Raimova, N.Javharova

3-SHO‘BA: QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIK MASALALARI

MAQSUD ŞEYXZADƏNİN “TƏZKİRƏÇİLİK TARİXİNDƏN (ƏLİŞİR NƏVAINİN AZƏRBAYCANLI TƏZKİRƏÇİ ŞAGİRDİ HAQQINDA)” ƏSƏRİ İDEYA MƏZMUNU

MAQSUD SHAYXZODANING “TAZKIRACHILIK TARIXIDAN (ALISHER NAVOIY MAKTABIGA MANSUB OZARBAYJONLIK TAZKIRACHI SHOGIRDI HAQIDA)” ASARINING G‘OYAVIY MAZMUNI

Almaz Ülvi BINNƏTOVA,

Filologiya elmləri doktoru, professor

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun

“Azərbaycan-Türkmənistan-Özbəkistan ədəbi əlaqələr” şöbəsinin müdiri, almazulvi1960@mail.ru

orcid iD – 0000-0001-7991-3969

Xülasə. Maqsud Şeyxzadənin “Təzkirəçilik tarixindən (*Əlişir Nəvainin azərbaycanlı təzkirəçi şagirdi haqqında*)” adlı əsəri [1] ötən il Azərbaycan dilində nəşr olunmuşdur. Əsər, Əlişir Nəvainin sənət dühasının təzkirəçilik ənənəsindəki əksini, onun yaradıcılığının miqyasını və dövründə qazandığı nüfuzu əhatə edir. Nəvainin istər lirik, istərsə də epik yaradıcılığı hələ sağlığında geniş şöhrət qazanmış və yalnız Türküstanla məhdudlaşmayaraq, Hicaz, Nişapur, İsfahan kimi şəhərlərə qədər yayılmışdır. Tədqiqatçı müəllif Maqsud Şeyxzadə bu əsərində Əbulfərəc Əli ibn əl-Hüseyn ibn Məhəmməd ibn Əhməd əl-Qureşi-əl İsfahaninin (897–967) tərtib etdiyi “Kitab əl-ağani” (“Mahnılar toplusu”), Əbu Mənsur əs-Saolibinin (961-1038) “Yatimat adul-dahr” (“Zamanın incisi”), Əhməd bin Ömər bin Əli Nizami Aruzi Səmərqəndinin (əsl adı: Nizami Aruzi Səmərqəndinin (1110-1161) “Çahar məqalə” (“Dörd mühakimə”), Nurəddin Məhəmməd Övfinin (1171–1233) “Lubabul-əlbab” (“Ürəklərin məğzi”), Fəridəddin Əttarın “Təzkirətul-övliya”, Nəvainin müasiri Dövlətşah ibn Əlauddövlə Səmərqəndinin (1438–1491) “Təzkirətüş-şüəra”, Əbdürrəhman Caminin “Nəfəhatul-uns” və “Baharistan” (əsərin yeddinci fəslə (bağçası) şairlərə həsr edilir), Nəvainin “Məcalisun-nəfais” və “Nəsaimul-məhəbbət”indən qısa bəhs edəndən sonra əsas məqsədinə keçir.

Maqsud Şeyxzadə Nəvainin təsirinin yalnız öz dövrü ilə məhdudlaşmadığını, ümumtürk ədəbiyyatının inkişafında böyük bir mərhələ olduğunu ümumiləşdirir. O, bu təsirin Azərbaycan ədəbiyyatında Sadiq bəy Sadiqi (Sadiqi Kitabdar) nümunəsində necə təzahür etdiyini təhlil edərək, Nəvai məktəbinin ümumtürk ədəbi ənənəsindəki yerini möhkəmləndirir.

Açar sözlər: *Əlişir Nəvai, təzkirəçilik, Maqsud Şeyxzadə, Sadiq bəy Sadiqi (Sadiqi Kitabdar), “Məcməul-xəvas”.*

Abstract. The Ideological Content of Maksud Sheykhzade's Work "From the History of Tazkira Writing (*About Alisher Navai's Azerbaijani Disciple, a Tazkira Writer*)" translated into Uzbek by A.U.Binnatova, has been published. The study explores how Alisher Navoi's artistic genius echoed through the tazkirah (biographical anthology) tradition, highlighting the scope of his literary influence and his widespread fame during his lifetime. Navoi's lyrical and epic works gained significant renown not only in Turkestan but also reached cities such as Hejaz, Nishapur, and Isfahan.

After a brief review of key classical Eastern tazkirahs such as *Kitab al-Aghani* (Abulfaraj al-Isfahani), *Yatimat al-dahr* (Tha'alibi), *Chahar Maqala* (Nizami Aruzi), *Lubab al-albab* (Nūr al-Din Muhammad Aufo), *Tadhkirat al-awliya* (Attar), *Tadhkirat al-shu'ara* (Dawlatshah Samarqandi), *Nafahat al-uns* and *Baharestan* (Jami), as well as Navoi's own *Majalis al-Nafais* and *Nasayim al-Muhabbat*, the study shifts its focus to an Azerbaijani follower of Navoi's tradition – Sadiq bey Sadiqi (Sadiqi Kitabdar).

In this research, Maqsud Shaykhzade examines the classical tradition of Eastern tazkirah writing through the legacy of Sadiqi Kitabdar. He emphasizes that tazkirahs are not only collections of biographical data but also structured sources that preserve and transmit poetic traditions across generations. He analyzes the structure, purpose, and literary systems of these anthologies.

In conclusion, Shaykhzade demonstrates that Navoi's influence did not end in his time; rather, it represents a significant stage in the development of Turkic literature, particularly in Azerbaijani contexts, solidifying Navoi's place in the wider Turkic literary tradition.

Keywords: *Alisher Navoi, tazkirah writing, Maqsud Shaykhzade, Sadiq bey Sadiqi (Sadiqi Kitabdar), Majma' al-Khawass, Almaz Ulvi Binnatova*

Giriş / Introduction

Maqsud Şeyxzadə "Təzkirəçilik tarixindən (Əlişir Nəvainin azərbaycanlı təzkirəçi şagirdi haqqında)" tədqiqatında Əlişir Nəvainin təzkirəçilik məktəbinin davamçısı olan azərbaycanlı şagirdi hesab olunan bir ədibin – Sadiq bəy Sadiqinin (Sadiqi Kitabdar) əsəri kontekstində klassik Şərq təzkirəçilik ənənəsindən bəhs edir. Müəllif göstərir ki, təzkirələr təkcə ədəbi məlumat toplusu deyil, həm də dövrün poeziyasını sistemləşdirmək və gələcək nəsillərə ötürmək baxımından mühüm mənbədir. O, təzkirələrin quruluş prinsiplərini və bölmələrini, onların yazılma səbəblərini və sistematik xüsusiyyətlərini izah edir.

Əsas hissə / Main Part

XVI əsrdən etibarən Yaxın və Orta Şərqdə meydana çıxan bir çox təzkirə müəllifləri öz əsərlərini yazarkən böyük Nəvainin mübarək nəfəsini sinələrində hiss etmişlər. Bunların arasında Sadiq bəy Sadiqinin "Təzkirətul-məcməul-xəvas", Sam

Mirzənin “Töhfeyi-Sami”, Lütfuli bəyin “Atəşgədayi-Azər” və başqalarını misal göstərmək olar. Bizi bunların arasından daha çox Sadiq bəy Sadiqinin (Sadiqi Kitabdar) təzkiyəsi maraqlandırır. Bunun, əlbəttə səbəbləri var.

Birincisi, “Məcməul-xəvas”ın müəllifi azərbaycanlı olsa da, əsərini özbək dilində (öz ifadəsincə desək “çığatayca”) yazmışdır;

ikincisi, Nəvai təzkiyəçilik məktəbinin ənənələri “Məcməul-xəvas”da xüsusilə aydın ifadə olunmuşdur;

üçüncüsü, bu təzkiyədəki materiallar və şairlərin özbək ədəbiyyatı tarixinə kifayət qədər aidiyyəti var;

dördüncüsü isə bu təzkiyənin müəllifi özbək oxucusu üçün hələ də az tanınan bir yazıçıdır [2; 3; 4; 5].

Həqiqətən də Sadiq bəy Sadiqi (Sadiqi Kitabdar) 1601-1602-ci ildə yetmişdən çox yaşında ikən İsfahanda əsərlərini tərtib edərkən külliyyatına yazdığı ön sözdə öz mənşəyi haqqında belə demişdir: “Tanrının kiçik və zəif qulu Sadiq bəy Sadiqi (Sadiqi Kitabdar) bununla ərz edir ki, bərabərlərimə məlum olduğu kimi, mən Xudabəndəli adı ilə məşhur olan türk tayfasındanam. Şah İsmayılın yürüş və zühur edərək meydana çıxdığı illərdə Şam diyarında yaşayan bizim tayfamız öz istəyiylə rəhmətlik şaha yardım və kömək göstərmək məqsədilə ulu pirimizin dərghahına sığınmışdı. Bizim tayfamız köçəri olub, mal-mülk sahibi olduğu üçün şəhər ətrafında məskunlaşmaq tayfa əhlinin həyatına uyğun gəlmədiyindən Azərbaycan və İraqın yaylaqlarına yerləşdilər. Tayfamızın başçıları hesab olunan şəxslər, məsələn, bu mətnin müəllifinin babaları, atası və tayfanın digər ağsaqqalları paytaxtda yerləşmişdilər və hazırda da paytaxtda yaşayırlar. [6 :38] – deyər yazaraq özünün elmi və ədəbi inkişafında klassik müəllim-şagird ənənəsinə əsaslandığını göstərir. Bu fakt, Sadiqinin yalnız bədii zövqə malik bir şair olmadığını, həm də öz dövrünün elmi-ədəbi mühitində yetişmiş, sistemli şəkildə təhsil almış bir şəxs olduğunu sübut edir.

Əsərin, yəni “Məcməul-xəvas”ın əhəmiyyətini daha da artıran cəhətlərdən biri də onun tərtibində Əlişir Nəvainin “Məcalisün-nəfais”inə nəinki bənzədilmə, həm də bir növ ona cavab və ya əlavə xarakteri daşmasıdır. Sadiqi bu əsərində yalnız şairləri deyil, musiqiçiləri, xanəndələri, nəqqaşları da təzkiyəyə daxil etmişdir. Bu baxımdan, “Məcməul-xəvas” yalnız ədəbiyyat tarixçiləri üçün deyil, bütövlükdə mədəniyyət tarixi ilə məşğul olan tədqiqatçılar üçün də qiymətli bir mənbədir.

Əsərdəki materiallar həm coğrafi, həm də tematik baxımdan genişdir. Burada yalnız Təbriz və İsfahan kimi şəhərlərdən olan sənətkarlar deyil, Şiraz, Bağdad, Həmədan, Kirman və digər bölgələrdən olan şəxslər haqqında da məlumatlara rast gəlinir. Bu isə Sadiq bəy Sadiqinin (Sadiqi Kitabdar) öz dövrünün mədəni həyatını geniş müşahidə etdiyini və fərqli mühitlərdəki sənətkarları yaxından tanıdığını göstərir.

Bundan əlavə, Sadiqi öz təzkiyəsində sənətkarların yalnız yaradıcılıq yönünü deyil, onların şəxsiyyəti, davranışları, ictimai mövqeyi və mənəvi keyfiyyətləri haqqında da qeydlər aparmışdır. Bu xüsusiyyət onu Nəvai təzkiyəçiliyinin davamçısı olmaqla yanaşı, müəyyən mənada onu inkişaf etdirən bir şəxs kimi təqdim edir.

Əlişir Nəvainin təsiri Sadiq bəy Sadiqinin (Sadiqi Kitabdar) əsərində bir çox baxımdan hiss olunur: şairlərə verilən qiymət meyarlarında, onların yaradıcılığının məzmun və forma baxımından təhlilində, təzkirədəki dili və üslubda. Lakin Sadiqi eyni zamanda öz dövrünün reallığını da əks etdirməyə çalışmış və yeni mədəni fenomenləri də daxil etmişdir. Bu isə onu təkcə bir təqlidçi deyil, həm də yaradıcı və müasirlərinin sənət dünyasını dərinindən dərk edən bir müəllif kimi təqdim edir.

Beləliklə, Sadiq bəy Sadiqinin (Sadiqi Kitabdar) “Məcməul-xəvas” əsəri Əlişir Nəvainin “Məcalisün-nəfais”indən sonra yazılmış olsa da, yalnız onun davamı deyil, həm də yeni dövrün sənət və mədəniyyət mənzərəsini təqdim edən müstəqil bir təzkirədir. Onun müəllifi – Təbrizli Sadiq bəy Sadiqi (Sadiqi Kitabdar) – bu ənənənin layiqli daşıyıcısı və inkişaf etdiricisi kimi qəbul edilməlidir.

Bu baxımdan, Xəyyampurun bu əlyazmanı tapıb nəşr etdirməsi təkcə bir mətni elmi dövriyyəyə qazandırmaqla qalmır, eyni zamanda Nəvai məktəbinin təsir dairəsinin XVI-XVII əsrlərdə Yaxın və Orta Şərqdə necə geniş yayıldığını da bir daha sübut edir.

Sadiq bəy Sadiqi (Sadiqi Kitabdar) iyirmi yaşında ikən atasını döyüşdə itirir və mirasdan məhrum olaraq yoxsulluğa düşür. Bu səbəbdən ölkəni tərk edərək qələndər kimi səfil həyat sürür. Həmədanda Əmirxan Musulavi onu himayəsinə alaraq sənətlə məşğul olması üçün şərait yaradır. Sadiqi həm ədəbiyyat, həm də musiqi, rəssamlıq, xəttatlıq sahələrində böyük bacarıq göstərir.

Zamanının siyasi çətinlikləri səbəbilə o, daxili müharibələrdə iştirak etmiş, döyüşlərdə igidlik göstərmişdir. Onun alimliyi və nüfuzu nəzərə alınaraq II İsmayılın kitabxanasında, daha sonra isə Şah Abbas dövründə kitabdar vəzifəsində çalışmışdır. Bu vəzifə o dövrün nüfuzlu elmi-mədəni mövqeyi sayılırdı. Sadiq bəy Sadiqi (Sadiqi Kitabdar) gəncliyində şah xidmətinə önəm versə də, sonradan Behzad sənətinə bağlanaraq rəssamlıq öyrənmiş və ustad Muzəffər Əlinin şagirdi olmuşdur. Onun dəqiq ölüm tarixi bilinməsə də, 1600-cü illərin əvvəllərinə qədər yaradıcılığını davam etdirdiyi məlumdur.

Maqşud Şeyxzadə Sadiq bəy Sadiqinin yaradıcılığını dərinindən incələyərək qeyd edir ki, “Sadiq bəy Sadiqi ömrünün sonlarında üç dildə – fars, Azərbaycan və cığatayca dillərində – yazdığı əsərlərin siyahısını özü tərtib etmişdir. Onun əsas əsərləri bunlardır:

1. “Zubdatul-kəlām” (“Sözün qaymağı”) – İslam hökmdarının tərifinə həsr olunmuş qəsidələr, nətilər və mənqəbələrin məcmuəsidir.
2. “Fəthnaməyi Abbasi-namdar” – Firdovsinin “Şahnamə”si ruhunda yazılmış bir dastandır.
3. “Şərhi-hal” – Nizaminin “Məxzənül-əsrar”ı və Sədinin “Bustan”ı üslubunda yazılmış məqalə və hekayələr toplusudur.
4. “Divani-qəzəlliyat” – Müxtəlif illərdə yazılmış lirik şeirlər toplusudur.
5. “Səd və Səid” – Nizaminin “Xosrov və Şirin” dastanının vəznində yazılmış məsnəvidir.
6. “Məcməul-xəvas” – Təzkirə janrında yazılmış əsərdir.
7. “Qanunus-suvər” – Rəssamlıq və şəkilçəkmə sənətinə dair nəzəri əsərdir.

8. “Məktublar” – Azərbaycan və fars dillərində yazılmış məktubların məcmuəsidir.

9. “Təzkirətüş-şüəra” – Sadiqinin sələf və müasiri olan şairlərin həyatı və yaradıcılığına dair yazılmış, mənzum formada olan risalədir; “Risaleyi-müəmma” adı ilə də tanınır.

10. “Həzayyat” – Hissi huzur və rifah haqqında risalədir.

Külliyyatının müqəddiməsində Sadiqi qeyd edir ki, bu əsərlərlə yanaşı, o, nəzmlə və nəsrə çoxlu sayda təhniyyə (təbrik, alqış), təziyə (kədər, yas), sənə (mədh), həciv (satira, zarafat) və müəmmalar yazmış, lakin oxucunu bezdirməmək üçün onların adlarını sadalamamışdır.

Sadiq bəy Sadiqi (Sadiqi Kitabdar) XVI əsrdə yaşamış, şiə məzhəbinə mənsub olsa da, dini qarşıdurmalara qarışmayan, poeziyanı və mədəni birliyi təbliğ edən maarifçi bir şəxsiyyət idi. O, Əlişir Nəvainin təsiri altında yazdığı “Məcməul-xəvas” adlı təzkirəsində 333 şairin həyat və yaradıcılığı haqqında məlumat vermişdir. Əsər cığatayca yazılıb və Nəvainin ədəbi ənənəsinin davamı kimi böyük əhəmiyyət daşıyır. Əsərin fars və türk mədəniyyətləri arasında körpü rolu oynaması, Nəvaiyə və ana dilə olan sevginin təzahürüdür. Müasir tədqiqatçılar isə bəzən bu əsərin dilini və kimliyini yanlış təhlil edirlər. Sadiq bəy Sadiqinin məqsədi türk dillərində ədəbi irsi qorumaq və davam etdirmək olmuşdur.

Maqsud Şeyxzadə Əlişir Nəvainin azərbaycanlı şagirdi Sadiq bəy Sadiqi (Sadiqi Kitabdar) ilə bağlı təzkirəçilik fəaliyyətinə dair tədqiqatında bir sıra vacib məsələləri ümumiləşdirib. Onun bu istiqamətdə apardığı tədqiqatlarda əsasən aşağıdakı məqamlar diqqətə alınır:

Maqsud Şeyxzadə ümumiləşdirir ki, Əlişir Nəvai təkcə öz dövrünün görkəmli şairi deyil, həm də böyük bir ədəbi məktəbin banisidir. Bu məktəb yalnız Orta Asiyada deyil, həm də Azərbaycan ədəbi mühitində güclü iz buraxmışdır. O, Nəvainin təsiri altında formalaşan şairlərin – xüsusilə də Sadiq bəy Sadiqinin (Sadiqi Kitabdar) – yaradıcılığını bu məktəbin davamı kimi qiymətləndirir.

Maqsud Şeyxzadə göstərir ki, Sadiq bəy Sadiqi (Sadiqi Kitabdar) – Nəvainin bilavasitə şagirdi olmasa da, mənəvi-ədəbi şagirdidir. Onun poeziyasında Nəvainin lirikasının, ideyalarının, bədii dilinin və sufizmlə bağlı baxışlarının izləri açıq şəkildə görünür. Bu baxımdan Maqsud Şeyxzadə Sadiq bəy Sadiqi (Sadiqi Kitabdar) yaradıcılığını Nəvai ənənələrinin davamı kimi təqdim edir.

Maqsud Şeyxzadə təzkirəçilik fəaliyyətini – yəni görkəmli şəxsiyyətlərin həyat və yaradıcılığının sənədləşdirilməsini – həm Nəvainin, həm də Sadiq bəy Sadiqi (Sadiqi Kitabdar) yaradıcılığı kontekstində araşdırır. O, göstərir ki, Nəvai bu janrı klassik Şərq ədəbiyyatında formalaşdırmış və onun bu sahədəki təsiri sonrakı dövrlərdə – o cümlədən Sadiq bəy Sadiqi (Sadiqi Kitabdar) kimi şairlərin dövründə də davam etmişdir. Burada ümumiləşdirmə, təzkirəçiliyin sadəcə bioqrafik faktları deyil, eyni zamanda ideya-estetik meylləri də əks etdirməsi baxımından qiymətləndirilir.

Maqsud Şeyxzadə Nəvainin təsirinin yalnız öz dövrü ilə məhdudlaşmadığını, ümumtürk ədəbiyyatının inkişafında böyük bir mərhələ olduğunu ümumiləşdirir. O,

bu təsirin Azərbaycan ədəbiyyatında Sadiq bəy Sadiqi (Sadiqi Kitabdar) nümunəsində necə təzahür etdiyini təhlil edərək, Nəvai məktəbinin ümumtürk ədəbi ənənəsindəki yerini möhkəmləndirir.

Maqsud Şeyxzadə, Əlişir Nəvai ilə başlayan klassik təzkirəçilik məktəbini sistemli şəkildə nəql edir və göstərir ki, bu ənənə yalnız Nəvainin dövründə qalmayıb, daha sonra fars, türk – o cümlədən azərbaycanlı müəlliflər arasında davam etdirilib. Risalədə "Məcməul-xəvas" (Sadiq bəy Sadiqi), "Töhfeyi-Sami" (Sam Mirzə), "Atəşkədayi Azər" (Lütfəli bəy Azər) və s. kimi təzkirələr konteksti daxilində təqdim edilərək, Şərq ədəbiyyatının müxtəlif dil və mədəniyyət sahələrinə necə yayıldığı izah olunur.

Risala Nəvai məktəbinin təzkirə nümunələrinin yazıldığı dilləri – ərəb, fars, cığatay ("özbək") və türk – ciddi şəkildə əhatə edir.

Xüsusilə "cığatayca" (özbək dili) yazılan təzkirələrə – məsələn, Sadiq bəy Sadiqinin (Sadiqi Kitabdar) əsərinə – xüsusi diqqət yetirilir. Şeyxzadə buradakı terminoloji yanlışlıqların necə meydana gəldiyini izah edir və "özbək", "Azərbaycan", "cığatay" terminlərinin tarixi kontekstini açıqlayır.

Risalədə Nəvai məktəbinin təsirinə yalnız onun dövrü ilə bitmədiyi, xüsusilə XVI–XVII əsrlərdə Mavərnəhr, Təbriz, Osmanlı və Azərbaycan arasında ədəbi körpü rolunu oynadığı göstərilir.

Maqsud Şeyxzadə bu əlaqələri təzkirələr, hansı dilə yazılmalarından asılı olmayaraq, türk dilləri ədəbiyyatının vahid mədəni məkan olduğunu qabardaraq ümumiləşdirir.

Risalədə təzkirələrin göstəriş edilmiş struktur prinsipləri (coğrafi, sülalə, əlifba sırası, tematik qruplaşma və s.) sistemli şəkildə ümumiləşdirilir.

Maqsud Şeyxzadə klassik təzkirə üslublarının necə strukturlaşdırıldığını və sosial funksiyasının nə olduğunu vurğulayır: yəni, bioqrafik məlumat, üslub, şəxsi münasibətlər, hadisə-lətifələr, şeir nümunələri və s. Risalənin mənasına görə, təzkirəçilik janr kimi milli fərqlərə deyil, mədəni genetik xəttlərə fokuslanmalıdır.

Nəticə / Conclusion

Maqsud Şeyxzadə mövzunun siyasi və məzhəbi kontekstdə çarpıcı olmuş hallarını – məsələn, cığatay terminləri barədə müasir yanaşmaları – tənqid edir və daha obyektiv elmi yanaşmanın vacibliyini vurğulayır. Maqsud Şeyxzadə bu risaləsində Əlişir Nəvai məktəbinin yaranma, inkişaf və post-klasik mərhələlərini, müxtəlif əlyazmalar və dil sahələri vasitəsilə bütöv bir təzkirəçilik xəttini ümumiləşdirir. O, həm dil-tarixi, həm ədəbi struktur, həm də mədəni-siyasi kontekst baxımından təzkirə janrını sistemləşdirərək, onun Şərq ədəbiyyatındakı funksiyasını tam bir tədqiqata çevirir.

Nəticə olaraq, Maqsud Şeyxzadə təzkirəçilik fəaliyyətini – yəni görkəmli şəxsiyyətlərin həyat və yaradıcılığının sənədləşdirilməsini – həm Nəvainin, həm də Sadiq bəy Sadiqi (Sadiqi Kitabdar) yaradıcılığı kontekstində araşdırır. O, göstərir ki, Nəvai bu janrı klassik Şərq ədəbiyyatında formalaşdırmış və onun bu sahədəki təsiri

sonrakı dövrlərdə – o cümlədən Sadiq bəy Sadiqi (Sadiqi Kitabdar) kimi şairlərin dövründə də davam etmişdir. Burada ümumiləşdirmə, təzkiyəçiliyin sadəcə bioqrafik faktları deyil, eyni zamanda ideya-estetik meylləri də əks etdirməsi baxımından qiymətləndirilir.

Ədəbiyyat / References

1. Maqsud Şeyxzadə. Təzkiyəçilik tarixindən (Əlişir Nəvainin azərbaycanlı təzkiyəçi şagirdi haqqında) risalə (ön söz müəllifi, tərcümə edən və nəşrə hazırlayan nəvəşünas Almaz Ülvi Binnətova. – Bakı, Füyuzat, 2025, 64səh.

2. “Məcmuə-l-xavos” haqqında bax: “Müxtəsər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi”, I cild, Bakı, 1943

3. Həmid Araslı. “XVII-XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi”, Bakı, 1956

4. Həmid Araslı. “Nəvai irsinini öyrənilməsi tarixindən”, “Özbək dili və ədəbiyyatı məsələləri”, 1960, № 3

5. Suyima Gəniyeva. Nəvainin “Məcalisun-nəfais” əsərinin təsiri ilə yazılmış təzkiyə // “Özbək dili və ədəbiyyatı məsələləri”, 1963, №6.

6. Qafar Kəndli, Sadiq bəy Sadiqinin həyat və yaradıcılığından bəzi qeydlər // “Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri” toplusu. Bakı, 1964, səh. 218-19.

7. Almaz Ülvi. (Almaz Qasım qızı Binnətova). Şərq təzkiyəçilik tarixindən (dərs vəsaiti). – Bakı, “Avropa”, 2019. - 166 səh.

NIZOMIY VA NAVOIYNING ADABIY-ESTETIK MEZONI

Nurboy Jabborov,

professor, filologiya fanlari doktori
(ToshDO‘TAU); O‘zbekiston.

E-mail: jabborov-nurboy@rambler.ru

Annotatsiya. Maqolada turkiy xalqlarning ikki buyuk shoiri va mutafakkiri Nizomiy Ganjaviy va Alisher Navoiy asarlari misolida adabiy-estetik tafakkur rivojining asosi sanalgan muhim ilmiy muammo – ijod konsepsiyasi masalasi tahlilga tortilgan. Ikki buyuk mutafakkirning ijod tabiati va ijodkor tutumiga doir qarashlari badiiy ijodga qo‘yiladigan quyidagi talablarga ko‘ra tadqiq qilingan: 1) qalam va so‘zni muqaddas bilish, uni vositai joh etishdan saqlanish; 2) ijod namunasi mukammal badiiyat bilan birga teran ma‘noni mujassam etmog‘i zarurligi; 3) badiiy asar Haq va haqiqatga tayanishi; 4) ijodkor o‘z mustaqil yo‘lidan yurishi, taqliddan yiroq bo‘lishi kerakligi. Ushbu ilmiy muammoning ilmiy echimida Nizomiy Ganjaviyning “Panj ganj” va Alisher Navoiyning “Xamsa” asarlari tarkibiga kirgan dostonlar tahliliga tayanilgan. Natijada ozarbayjon va o‘zbek xalqlari buyuk mutafakkirlarining ijod konsepsiyasiga doir adabiy-estetik qarashlari nainki ular yashagan davr, balki barcha zamonlar uchun ham birday ahamiyatli ekani haqidagi xulosaga kelingan. Maqola muallifining xulosasiga ko‘ra, adabiyot olamiga qadam